

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК 373.5.015.31:17.022.1

РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Тетяна Атрошенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто соціальний досвід як джерело врегулювання суспільного життя, встановлення якісно нових стосунків між людьми та групами. Визначено особливості набуття учнями соціального досвіду в умовах школи, необхідність отримання ними навчальної інформації в поєднанні з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням. З'ясовано, що настанови, які дитина отримала в освітньому закладі, впливають на усвідомлення нею мотивів власної поведінки, оцінок і самооцінок. Спираючись на той факт, що школа є осередком, де відбувається самовиховання в напрямі, бажаному для суспільства, визначено критерії, показники та рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку, а також завдання, які має ставити перед собою педагог для підвищення рівня сформованості соціального досвіду в учнів.

Ключові слова:

соціальний досвід; підлітковий вік; соціальне середовище; ціннісні орієнтації.

Аннотация:

Атрошенко Татьяна. Уровни сформированности социального опыта у учащихся подросткового возраста.

В статье рассмотрен социальный опыт как источник урегулирования общественной жизни, установления качественно новых отношений между людьми и группами. Раскрыты особенности приобретения учениками социального опыта в условиях школы, а также необходимость получения ими учебной информации в сочетании с информацией, связанной с личностным становлением. Выяснено, что установки, полученные ребенком в образовательном учреждении, влияют на осознание им мотивов собственного поведения, оценок и самооценок. Опираясь на тот факт, что школа является центром, где происходит самовоспитание в направлении, желательном для общества, определены критерии, показатели и уровни сформированности социального опыта у учащихся подросткового возраста, а также задачи, которые должен ставить перед собой педагог для повышения уровня сформированности социального опыта учеников.

Ключевые слова:

социальный опыт; подростковый возраст; социальная среда; ценностные ориентации.

Resume:

Atroshenko Tetiana. The levels of social experience formedness in teenagers.

The formed social experience defines the person's ability to interact in the social environment and, thus, his/her potential as citizen – the creator of his/her state. There are a lot of opportunities for this in the school area. The child as a social being has certain manifestations of his position in society. The systematization of these manifestations allows us to determine the level of formed social experience in a pupil.

The aim of the article is to define and theoretically substantiate the levels of formedness of social experience in teenagers.

If social experience is not enough, the person does not show his/her social position, does not determine his/her value orientations, moral and ethical ideals. The educational environment allows the person to make social knowledge, skills and abilities more organized, better understandable and comprehend them. When a teenager communicates with pupils and teachers, studies certain material from different disciplines, takes part in school activities, he/she involuntarily learns the norms and values that regulate his/her further life.

We have distinguished four criteria of formed social experience in teenagers: cognitive, value-orientation, communicative, active. Based on these criteria, we have identified three levels of formed social experience in teenagers: low, medium and high. Centered on certain criteria and indicators, we can argue that the high level of formed social experience is shown by teenagers who understand the peculiarities of the course of social phenomena. They are able to accept and follow social norms, aimed at assimilating positive values, have the ability to work in a group, try for realization of effective socially significant activity.

Key words:

social experience; teenager age; social environment; value orientations.

Постановка проблеми. Діяльність дитини як соціальної істоти базується на сукупності певних уявлень, переконань та оцінок, які визначають її ставлення до навколишньої дійсності. Засвоєний особистістю соціальний досвід накладає відбиток на розуміння нею основ співжиття в суспільстві, виконання соціальних ролей. Крім того, дивлячись на себе крізь призму взаємодії з іншими людьми, підліток формує образ власного «Я». Відповідно, набутий соціальний досвід визначає можливості людини щодо взаємодії в соціальному середовищі, а отже, її потенціал як громадянина – творця своєї держави. І саме в навчальному закладі, зокрема в школі, є безліч можливостей для цього. Хоча

в підлітковому віці авторитет школи для учня знижується, проте вона все-таки залишається основним осередком впливу на нього.

Дитині як соціальній істоті притаманні певні вияви своєї позиції в суспільстві загалом і в шкільному середовищі зокрема, які відображають наявний у неї соціальний досвід. Систематизація цих виявів дає змогу визначити рівень сформованості в учня соціального досвіду, а отже, дослідити, наскільки ефективно відбувається його соціалізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний досвід молодого покоління у своїх працях розглядають О. Алеко, І. Бех, Т. Білан, Н. Голованова, М. Даурова, О. Іванова,

Т. Кухаренко, Г. Марчук, О. Назарук, І. Неясова, В. Орел, А. Поліщук та ін. Вивченню формування соціального досвіду підлітків присвячено дослідження таких учених, як Л. Сафронова, І. Стародубцева, Н. Устинова тощо. Питанню розвитку соціального досвіду в школі приділили увагу дослідники Д. Алфімов, О. Архипов, С. Архипова, А. Карпов. Проте проблема виокремлення рівнів сформованості соціального досвіду в умовах школи висвітлена в наукових працях недостатньо, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити й теоретично обґрунтувати рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку.

Насамперед наголосимо на багатогранності соціального середовища, у якому перебуває підліток, адже соціальне середовище, у межах якого відбувається накопичення соціального досвіду, зазвичай створює відповідні умови для людської життєдіяльності. Воно «втягує» людину в певну формалізовану діяльність, яка дає змогу індивідові виробити власні погляди, набути певних навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя у всіх своїх виявах зумовлює той факт, що людина постійно опиняється в певних обставинах, які вимагають від неї відносно стійкої позиції, і тільки завдяки особистій системі цінностей людина підготовлена до того, щоб кожен день успішно засвоювати новий досвід. Така внутрішня робота відбувається впродовж усього життя людини з різною результативністю, і навіть якщо результат такої роботи негативний – це також є набуттям власного досвіду. Накопичувати досвід людина може все своє життя, проте найважливішим є співвіднесення досвіду з ідеалами, інтересами особистості, з пошуком сенсу життя [4, с. 21].

Через соціальний досвід відбувається врегулювання суспільного життя, встановлення якісно нових стосунків між людьми та групами, пошук нового способу життя – якіснішого й змістовнішого [1, с. 17]. Якщо соціальний досвід засвоєно недостатньо, особистість не матиме змоги повноцінно проявити свою соціальну позицію, визначити ціннісні орієнтації та морально-етичні ідеали. Настанови, як дитина отримала в освітньому закладі, впливають на усвідомлення нею мотивів власної поведінки, оцінок і самооцінок.

У процесі навчання в школі чи іншому освітньому закладі дитина отримує переважно академічні знання та набуває необхідних для їх засвоєння й використання вмінь. Проте разом з тим вона повинна набувати певних систематизованих соціальних знань, умінь і навичок, які доповняють соціальний досвід,

отриманий нею стихійно, і забезпечать їй більш ефективно засвоєння соціальних норм, настанов, цінностей, ролей. Особливо важливими такі знання, уміння й навички стають тоді, коли дитині необхідна спеціальна допомога у власній соціалізації [5, с. 111]. Тому освітній процес необхідно організувати так, щоб навчальна інформація про навколишній світ гармонійно поєднувалась з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням дитини, з процесом удосконалення її поведінки та моральної свідомості.

Як твердить Л. Канішевська, формування соціального досвіду є найбільш ефективним у процесі соціально-культурної діяльності. Змістом соціально-культурної діяльності дослідниця визнає інтелектуальний, емоційний досвід і досвід «поведінки» особистості, який визначає вибір тих чи інших видів діяльності. Чим ширший діапазон вибору, тим більше особистість залучена до реальних життєвих процесів, тим швидше скорочується дистанція між «загальнолюдськими уроками життя» і «власним досвідом» (прожитим і пережитим самостійно) [3, с. 117]. Досвід, що його набуває індивід, передбачає перетворення надбань людської історії на внутрішні надбання особистості. Він є наслідком і джерелом діяльності, забезпечує її відтворення. Тому, будучи залученою в різні види діяльності, людина все одно отримує відомості про навколишній світ. Освітнє середовище дає їй змогу отримувати соціальні знання, набувати вмінь й навички більш керовані, краще усвідомлювати й осмислювати їх.

Так, на особливу увагу заслуговує набуття учнем позитивних ціннісних орієнтацій у процесі навчання і виховання; пошанування цінностей кожним індивідом – від органічної вбудованості в структуру гуманітарних відносин, до яких він прилучається через канали виховання. Виховання впливає на його долю, закладаючи вектор самозвеличення, націлюючи на єдність свідомості особистості за допомогою самоповаги [2, с. 46]. Що ж до співвідношення знання та цінностей, то варто зауважити, що в процесі навчання дитина не тільки пізнає світ, а й діє у своєму подальшому житті на основі здобутих знань. Тобто знання в широкому розумінні – це не лише уявлення про наявне, а й плани на майбутнє, оцінки, норми, обіцянки, застереження, ідеали, зразки тощо.

Спілкуючись з однолітками та вчителями, вивчаючи певний матеріал з різних дисциплін, беручи участь у шкільних заходах, підліток мимоволі створює свою понятійну логосферу, засвоює норми та цінності, переймає традиції та ідеали, які регламентують його подальше життя. Учень привчається до соціальних ролей і засвоює прийняті в суспільстві значення. Школа намагається підвищити позитивний

і знизити негативний вплив соціуму на особистість, проте не завжди їй вдається достатньо вдало реалізувати свій потенціал для забезпечення того, щоб зразки життєдіяльності та ідеали підлітків не тільки усвідомлював, а й переживав. Крім того, дитині в цьому віці ще важко контролювати пропоновані їй норми поведінки, переважно вона їх тільки засвоює.

Спираючись на те, що школа постає транслятором соціальних впливів, осередком, де відбувається самоактуалізація дитини в близькому оточенні, самовиховання в напрямі, бажаному для суспільства, виділяємо чотири критерії сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку:

1. Когнітивний – визначає наявність у підлітка знань про соціальні явища, ступінь усвідомлення значення дотримання норм для функціонування

суспільства, поінформованість підлітка про можливості взаємодії в шкільному середовищі.

2. Ціннісно-орієнтаційний – пов'язаний зі спрямованістю учня на вироблення системи стійких переконань, з оцінкою наявних у суспільстві ціннісних орієнтацій, норм і настанов та їх інтеріоризацією на основі цієї оцінки.

3. Комунікативний – характеризує підлітка з погляду його взаємин зі шкільним колективом, адаптованості до умов школи, уміння встановити контакт, брати участь у спільній діяльності.

4. Діяльнісний – розкриває вміння учня діяти, відповідно до прийнятих у суспільстві норм, наслідувати наявні зразки поведінки.

З огляду на визначені критерії, можемо виділити три рівні сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку: низький (табл. 1), середній (табл. 2) та високий (табл. 3).

Таблиця 1

Характеристика низького рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку, відповідно до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – низька обізнаність з правилами та нормами, прийнятими в суспільстві; – засвоєння нових норм і правил поведінки відбувається мимовільно; – неусвідомлення доцільності використання норм і правил поведінки в повсякденному житті; – поверхове уявлення про соціальні відносини, значення соціальних дій; – брак інформації про заходи, що відбуваються в школі та за її межами, незацікавленість учнів цією інформацією; – неусвідомлення значення командної взаємодії; – недостатнє усвідомлення своєї соціальної позиції в суспільстві;— – несформованість чіткого образу власного «Я»;
Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня зацікавленість засвоєнням загальнолюдських цінностей; – негативізм чи байдужість щодо прийнятих у суспільстві норм і правил; – брак єдності між власними й суспільними потребами та інтересами; – споживацтво та індивідуалізм; – неусвідомлення значущості соціальних заходів школи; – низький рівень сформованості навичок самоаналізу – неспроможність порівняти особисту поведінку з соціальними нормами та цінностями; – неспроможність адекватно оцінити пропоновані суспільством цінності; – неспроможність адекватно оцінити себе в соціальній дійсності; – необізнаність зі звичаями, прийнятими в суспільстві, нехтування ними;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – труднощі з адаптацією до умов школи, учнівського колективу; – асоціальність; – негативна оцінка підлітком учнівського колективу; – недостатня адекватність емоційних реакцій у спілкуванні; – наявність труднощів під час спільної діяльності, командної роботи; – труднощі в процесі сприйняття та передачі інформації, почуттів, інтересів;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність постійно дотримуватись загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги; – неволодіння способами соціально-прийнятної діяльності; – соціальна пасивність і відчуження; – неорганізованість і беззмістовність дозвілля; – низька зацікавленість соціально корисними заходами; – пасивне перейняття наявних у суспільстві форм і зразків діяльності (трудової та суспільної); – відсутність спрямованості на суспільну діяльність; – відсутність настанови на соціальну творчість.

Характеристика середнього рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку, відповідно до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – обізнаність підлітків зі структурою суспільства, його нормами та правилами; – засвоєння нових норм і правил поведінки відбувається мимоволі, проте з позитивною налаштованістю на те, що засвоюється; – недостатнє усвідомлення доцільності використання знань щодо норм і правил поведінки в повсякденному житті; – наявне уявлення про соціальні відносини, проте недостатнє розуміння значення соціальних дій; – слабка обізнаність учнів із заходами, що відбуваються в школі та за її межами; – ситуативне усвідомлення необхідності командної взаємодії, що здебільшого пов'язано з настроєм або власними мотивами; – усвідомлення своєї соціальної позиції в суспільстві; – недостатня сформованість позитивного образу власного «Я»;
Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення підлітка до засвоєння загальнолюдських цінностей, проте з недостатнім їх усвідомленням; – дотримання норм і правил, прийнятих у суспільстві, лише орієнтуючись на референтних осіб; – ситуативний вияв соціально-значущих якостей: альтруїзму, відповідальності тощо; – суспільні та власні потреби та інтереси здебільшого єдині; – усвідомлення значущості соціальних заходів школи залежить від їх особистісної значущості для підлітка; – недостатня сформованість навичок самоаналізу – порівняння особистої поведінки з соціальними нормами та цінностями; – спроможність адекватно оцінювати пропоновані суспільством цінності з недостатньою спроможністю зробити їх особистими; – здатність адекватно оцінити себе в соціальній дійсності; – лояльність звичаям, прийнятим у суспільстві;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – задовільна адаптованість до умов школи, учнівського колективу; – симпатія до інших людей виявляється не одразу; – оцінка підлітком учнівського колективу залежить від ситуації; – адекватність емоційних реакцій у спілкуванні; – здатність до роботи в команді за наявності в ній лідера; – здійснення обміну інформацією, почуттями та інтересами залежить від настрою, ставлення до оточення;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги тільки з близьким оточенням; – соціальна активність та ініціативність опосередкована настроєм або особливостями взаємодії з іншими членами колективу; – непостійність використання способів соціально-прийнятної діяльності; – змістовне дозвілля, що іноді характеризується соціальною спрямованістю; – ситуативна зацікавленість в участі в соціально корисних заходах; – наслідування форм і зразків діяльності (трудової та суспільної) лише від референтних осіб; – позитивна спрямованість на різноманітну суспільну діяльність, без урахування в ній своїх нахилів і здібностей; – неусвідомлена настанова на соціальну творчість.

Таблиця 3

Характеристика високого рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку, відповідно до запропонованих критеріїв

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – обізнаність підлітків зі структурою суспільства, його нормами та правилами, зацікавленість у засвоєнні нових; – усвідомлення необхідності дотримання норм і правил поведінки в повсякденному житті;

Критерій	Показники
	<ul style="list-style-type: none"> – уявлення, розуміння значення соціальних дій, соціальних відносин; – обізнаність учнів із заходами, що відбуваються в школі та за її межами; – усвідомлення необхідності командної взаємодії; – усвідомлення власної соціальної позиції в суспільстві; – сформованість позитивного образу власного «Я»;
Ціннісно-орієнтаційний	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення підлітка до засвоєння загальнолюдських цінностей; – сформованість соціально-значущих якостей: альтруїзму, відповідальності тощо; – солідарність з прийнятими в суспільстві нормами та правилами; – єдність потреб та інтересів суспільства й учня як його члена; – усвідомлення значущості соціальних заходів школи; – сформованість навичок самоаналізу – порівняння особистої поведінки з соціальними нормами й цінностями; – спроможність адекватно оцінювати пропоновані суспільством цінності, робити їх особистими; – сформованість емоційно-ціннісного та оцінного ставлень до себе в соціальній дійсності; – лояльність до звичаїв, прийнятих у суспільстві;
Комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> – адаптованість до умов школи, учнівського колективу; – виявлення симпатії до інших людей; – позитивна оцінка підлітком учнівського колективу; – адекватність емоційних реакцій у спілкуванні, безпроблемне встановлення емоційного контакту; – здатність до участі в спільній діяльності, роботи в команді; – відкритість до взаємного обміну інформацією, почуттями, інтересами;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги; – оволодіння способами соціально прийнятної діяльності; – соціальна активність та ініціативність; – змістовність та соціальна спрямованість дозвілля; – зацікавленість в участі в соціально корисних заходах; – активне наслідування наявних у суспільстві форм і зразків діяльності (трудової та суспільної); – позитивна спрямованість на різноманітну суспільну діяльність, відповідно до наявних нахилів і здібностей; – настанова на соціальну творчість.

Для того, щоб учень мав високий рівень сформованості соціального досвіду, необхідно:

- ознайомитись з системою соціальних знань, умінь і навичок;
- виробити солідарність щодо соціального середовища;
- сформуванати навички міжособистісної взаємодії;
- розширити світогляд особистості, його емоційний, моральний і вольовий компоненти;
- виховувати повагу до загальнолюдських цінностей і виробляти на їх основі власні ціннісні орієнтації;
- мотивувати учня до самостійного пізнання навколишнього світу.

Висновки. Отже, спираючись на визначені критерії та показники, можемо твердити, що високий рівень сформованості соціального досвіду проявляють учні підліткового віку, які розуміють особливості перебігу соціальних явищ, спроможні приймати суспільні норми, спрямовані на засвоєння позитивних цінностей, і дотримуватись їх, здатні працювати в колективі, прагнуть до реалізації ефективної суспільно значущої діяльності. Перспективи подальших розвідок у контексті порушеної проблеми вбачаємо у визначенні й обґрунтуванні способів підвищення рівня сформованості соціального досвіду в учнів підліткового віку.

Список використаних джерел

1. Атрошенко Т. Ю. Формування соціального досвіду підлітків як науково-педагогічна проблема. *Zbir artykuw naukowych. Konferencji Miedzynarodowej NaukowoPraktycznej «Pedagogika. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki» (28.02.2017)*. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. PP. 16–17. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/>

References

1. Atroshenko, T. (2017). Formation of teenagers' social experience as a scientific and pedagogical problem. *Zbir artykuw naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki» (pp. 16-17)*. Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Retrieved from: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/>

- files/file/scientific_conference_62/62-31.pdf# page=16 (дата звернення: 23. 05. 2018).
2. Ильин В. В. Аксиология. Москва: Изд-во МГУ, 2005. 216 с.
 3. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників шкіл-інтернатів з формування соціального досвіду. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. Вип. 14, кн. I. С. 116–124.
 4. Назарук О. Соціальний досвід молодшої людини як передумова реалізації соціального потенціалу. *Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції (Рівне, 18-20 травня 2006 р.)*. Рівне: РДГУ, 2006. С. 20–23.
 5. Социальная педагогика: Курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под общ. ред. М. А. Галагузовой. Москва: ВЛАДОС, 2003. 416 с.
- scientific_conference_62/62-31.pdf#page=16 [in Ukrainian]
2. Iiin, V. V. (2005). *Axiology*. Moscow: MHU. [in Russian]
 3. Kanishevskaya, L. V. (2010) Organization of social and cultural activities of senior pupils of boarding schools for the formation of social experience. *Theoretical and methodical problems of education of children and pupils: collection of scientific works*, 14, 116-124. [in Ukrainian]
 4. Nazaruk, O. (2006). Social experience of a young person as a prerequisite for the realization of social potential. *Spiritual and creative potential of student youth: psychological and pedagogical problems of formation and implementation: Materials of the III All-Ukrainian scientific and methodical conference* (pp. 20-23). Rivne: RDHU. [in Ukrainian]
 5. Galaguzova, M. A. (Ed.). (2003). *Social pedagogy*. Moscow: VLADOS. [in Russian]

Рецензент: д.пед.н., професор Павленко А.І.

Відомості про автора:

Атрошенко Тетяна Юрїївна

tania.skadi@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i20.2476

*Матеріал надійшов до редакції 29. 05. 2018 р.
Прийнято до друку 13. 06. 2018 р.*

Information about the author:

Atroshenko Tetiana Yuriivna

tania.skadi@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i20.2476

*Received at the editorial office 29. 05. 2018.
Accepted for publishing 13. 06. 2018.*